

УДК 364.04(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-51>

Вікторія ЛОГВИНЕНКО,
orcid.org/0000-0001-9273-1983
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) v.logvunenko@ldubgd.edu.ua

Емілія КОСТИШИН,
orcid.org/0000-0002-3890-6831
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) e.kostyshyn@ldubgd.edu.ua

Андрій ЛОЗИНСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0001-7282-6299
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

В сучасному суспільстві зростає число та масштаби небезпечних подій, катастроф, стихійних лих, а населення перманентно потерпає від їхніх негативних наслідків. За таких обставин виникає потреба в наданні постраждалим кваліфікованої допомоги спеціалістами різних галузей в тому числі й соціальними працівниками, які покликані відновити їхню здатність до соціального функціонування. Для належної професійної взаємодії з постраждалими фахівці соціальної роботи повинні володіти відповідним комплексом знань, вмінь, практичних навичок, особистісних якостей, цінностей, тощо. Метою статті є визначення особливостей формування готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Обґрунтовано, що формування готовності до діяльності в умовах надзвичайних ситуацій передбачає комплексний підхід, використання різних форм навчання та тісну науково-педагогічну співпрацю з працівниками закладу освіти, що репрезентують різні галузі знань. Наголошено, що провадження професійної діяльності має відбуватися з врахуванням реалій конкретної надзвичайної ситуації, тому необхідно, щоб здобувачі освіти отримали загальні знання про надзвичайні ситуації, особливості їх перебігу, можливі наслідки, негативні обставини, в які потрапляють потерпілі. У випадку коли соціальний працівник перебуває в зоні можливого ураження він має бути добре ознайомлений з правилами поведінки в умовах надзвичайної ситуації та володіти прийомами домедичної, психологічної допомоги постраждалим, евакуаційних та інших заходів щодо населення. Зазначено, що продуктивна соціальна робота в екстремальних умовах значною мірою залежатиме від розуміння соціальних наслідків надзвичайних ситуацій. Ефективному формуванню готовності до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій майбутніх фахівців соціальної роботи сприятиме вивчення ними, в процесі підготовки, навчальних предметів з галузі безпеки людини та довкілля. Власне застосування комплексного освітнього підходу сприятиме формуванню готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, соціальна робота, соціальний працівник, професійна діяльність, професійна підготовка.

Viktorii Lohvynenko,

orcid.org/0000-0001-9273-1983

PhD in Philosophy, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Social Work,

Management and Social Sciences

Lviv State University of Life Safety

(Lviv, Ukraine) v.logvynenko@ldubgd.edu.ua

Emilia Kostyshyn,

orcid.org/0000-0002-3890-6831

PhD in History, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Social Work,

Management and Social Sciences

Lviv State University of Life Safety

(Lviv, Ukraine) e.kostyshyn@ldubgd.edu.ua

Andriy LOZYNSKYI,

orcid.org/0000-0001-7282-6299

PhD in History, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Social Work,

Management and Social Sciences

Lviv State University of Life Safety

(Lviv, Ukraine) a.lozynskiy@ldubgd.edu.ua

FORMING THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO WORK IN EMERGENCY SITUATIONS

In modern society, the number and scale of dangerous events, catastrophes, and natural disasters is increasing, and the population permanently suffers from their negative consequences. Under such circumstances, there is a need to provide victims with qualified assistance by specialists in various fields, including social workers, who are called to restore their ability to social functioning. For proper professional interaction with victims, social work specialists must possess an appropriate set of knowledge, skills, practical skills, personal qualities, values, etc. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the formation of the readiness of future social work specialists for professional activity in emergency situations.

It is substantiated that the formation of readiness for activities in emergency situations requires a comprehensive approach, the use of various forms of training and close scientific and pedagogical cooperation with employees of an educational institution representing various fields of knowledge. It was emphasized that professional activity should be carried out taking into account the realities of a specific emergency situation, therefore it is necessary for students to acquire general knowledge about emergency situations, the peculiarities of their course, possible consequences, and negative circumstances into which the victims fall. In the event that a social worker is in a zone of possible damage, he must be well acquainted with the rules of behavior in an emergency situation and possess methods of pre-medical, psychological assistance to victims, evacuation and other measures for the population. It is noted that productive social work in extreme conditions will largely depend on understanding the social consequences of emergency situations. The effective formation of readiness for professional activity in emergency situations of future social work specialists will be facilitated by their study, in the process of preparation, of educational subjects in the field of human safety and the environment. The proper application of a comprehensive educational approach will contribute to the formation of the readiness of future social workers to carry out professional activities in emergency situations.

Key words: *emergency situation, social work, social worker, professional activity, professional training.*

Постановка проблеми. Сьогодні на життєдіяльність суспільства дедалі більше впливають небезпечні чинники надзвичайних ситуацій, які становлять загрозу для життя, здоров'я та благополуччя людей. За таких обставин виникає потреба в наданні постраждалим кваліфікованої допомоги спеціалістами різних галузей в тому числі й соціальними працівниками, які покликані відновити їхню здатність до соціального функціо-

нування. З метою належної професійної взаємодії з такою категорією клієнтів у фахівців соціальної роботи має бути сформований відповідний комплекс знань, вмінь, практичних навичок, особистісних якостей, цінностей, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи доступні дослідження та публікації з даної теми можна констатувати, що вони стосуються переважно проблем соціально-психологіч-

ної підтримки потерпілих від наслідків надзвичайних ситуацій. Варто вказати на дослідження в цьому напрямі С. Богданова, О. Бойко, Н. Гусак, А. Максименко, В. Чорнобровкіна, В. Чернобровкіної, які, розглядаючи різні форми інтервенцій, підходи та стратегії роботи з постраждалими, основну увагу зосереджують на використанні підходу резилієнс (Гусак та ін, 2017). Також, А. Килівником розроблені методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з постраждалими від катастроф і надзвичайних ситуацій», в яких окрім тем з психосоціальної підтримки пропонуються до вивчення основи надання соціальної допомоги, базових послуг та відновлення безпеки в умовах надзвичайних ситуацій, тощо (Килівник, 2019). Окрім зазначеного, інтерес, в контексті нашого дослідження, становлять певні аспекти соціально-економічного захисту населення від впливу надзвичайних ситуацій, що вивчає Н. Григоренко (Григоренко, 2014). Науковці О. Карагодіна, О. Пожидаєва, Т. Семигіна, розглядаючи особливості діяльності соціальних працівників під час пандемії COVID-19, вказують на спричинені нею проблеми в практиці соціальної роботи і наголошують на необхідності підготовки фахівців до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій, створенні алгоритму дій, протоколів, ресурсів для використання в такій небезпечній обстановці, тощо (Карагодіна, 2020). Тож, формування готовності соціальних працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій залишається актуальною проблемою, яка потребує невідкладного вирішення.

Метою статті є визначення особливостей формування готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. В сучасному суспільстві зростає число та масштаби небезпечних подій, катастроф, стихійних лих, а населення перманентно потерпає від їхніх негативних наслідків та обставин. Тому, набуття соціальними працівниками компетентності щодо професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій є вимогою сьогодення. Заклади освіти, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальністю 231 «Соціальна робота», впроваджують в освітній процес такі компоненти як «Соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій», «Соціальна робота з постраждалими від катастроф і надзвичайних ситуацій», тощо. Відтак існує гостра потреба не лише в навчально-методичному забезпеченні зазначених дисциплін, а й в організації відповідним чином усього освітнього процесу.

Формування готовності до діяльності в умовах надзвичайних ситуацій передбачає комплексний підхід, використання різних форм навчання та тісну науково-педагогічну співпрацю з працівниками закладу освіти, що репрезентують різні галузі знань.

Передумовами для ефективного формування такої готовності мають слугувати знання про явище надзвичайної ситуації. Тут варто скористатися нормативно-правовим визначенням цього поняття. Отже, надзвичайна ситуація – це «обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» (Кодекс, 2012). Також у здобувачів освіти слід сформулювати уявлення про класифікації цих небезпечних подій, що сприятиме усвідомленню специфічних проявів лиха та його наслідків. За природою походження виділяють техногенні, природні, соціальні, воєнні надзвичайні ситуації. Усі вони можуть відрізнятися обсягом наслідків та необхідних ресурсів для їх подолання, кількістю постраждалих, тощо, тому за цими показниками їх поділяють на рівні: державний, регіональний, місцевий, об'єктовий (Кодекс, 2012). Не вдаючись (в цьому дослідженні) в пояснення окремих вжитих термінів, зауважимо, що поняття надзвичайна ситуація охоплює широкий спектр небезпечних подій, кожна з яких створює своєрідну небезпеку для людини і суспільства, що вимагає від фахівця відповідного підходу до відновлення безпеки, надання адекватної соціальної допомоги чи послуги. Виклад матеріалу щодо сутності, різновидів та можливих наслідків надзвичайних ситуацій дасть здобувачам освіти розуміння, що провадження професійної діяльності має відбуватися з врахуванням реалій конкретної надзвичайної ситуації.

У випадку коли соціальний працівник перебуває в зоні можливого ураження він має бути добре ознайомлений з правилами поведінки в умовах надзвичайної ситуації та володіти прийомами домедичної, психологічної допомоги постраждалим, евакуаційних та інших заходів щодо населення. З цією метою Державною службою України з надзвичай-

них ситуацій для громадян розробляються методичні рекомендації щодо дій в надзвичайних ситуаціях, зокрема варто вказати на «Абетку безпеки», яка розміщена у вільному доступі на офіційному веб-порталі Служби. (Абетка безпеки, 2022). Вона містить загальний алгоритм дій у надзвичайних ситуаціях, в якому виділено особливості допомоги представникам вразливих груп населення як от діти, особи похилого віку, з інвалідністю чи функціональними обмеженнями, люди, яким за певною ознакою може загрозувати дискримінація, ін. Окремо розкрито сутність небезпек різного характеру (соціального, воєнного, техногенного, природного, ін.) та відповідно до них описано необхідні дії і поведінку населення. Цілком зрозуміло, що з такими матеріалами варто ознайомитися усім громадянам, а щодо тих, хто працює з постраждалими в осередку надзвичайної ситуації – вони є засадничими для діяльності.

Продуктивна соціальна робота в екстремальних умовах значною мірою залежатиме від розуміння соціальних наслідків небезпечних подій. Для цього слід розглянути умовну структуру надзвичайної ситуації. Отже, в її розвитку можна виділити такі елементи: негативний фактор (власне виникнення події), екстремальні умови, негативні наслідки, негативні обставини (Григоренко, 2014). Кожен складник корелюється з іншими і визначає специфіку наступного елемента. Наприклад, негативний фактор може мати вигляд стихійного лиха. Стихійне лихо (природне явище, що має велику руйнівну силу) – завдає суттєвих матеріальних збитків, деструктивно впливає на соціально-економічну діяльність громади, руйнує інфраструктуру та житло населення, призводить до значного числа постраждалих та порушує нормальну життєдіяльність. Інший приклад – епідемія, яка може мати характер пандемії і вражати населення різних держави або локалізуватися в окремих територіальних громадах чи населених пунктах. Епідемія не має прямих вражаючих факторів (що відрізняє її від інших небезпечних подій) і не призводить до миттєвих матеріальних втрат (як от руйнація чи знищення майна), але створює загрозу масової загибелі людей та спричиняє суттєві наслідки для подальшого соціально-економічного життя. Узагальнюючи слід сказати, що кожна надзвичайна ситуація має певний набір характеристик пов'язаних з причиною виникнення, діапазоном охоплення, швидкістю розгортання, характером небезпеки та ризиками для життєдіяльності, по різному впливає на соціум і потребує диференційованого підходу в роботі з наслідками. Власне ці особливості слід враховувати у відповідних заходах щодо організації соціального

захисту населення, надання соціальних послуг та соціальної допомоги.

Також, необхідно звернути особливу увагу на обставини в яких опиняються постраждалі. Виділяють кілька рівнів негативних обставин: надскладні, складні, прийнятні (Григоренко, 2014: 246). Соціальні працівники мають усвідомлювати, що люди, які опинилися в осередку екстремальної ситуації потенційно потрапляють в складні життєві обставини і потребуватимуть невідкладної соціальної допомоги та психосоціальної підтримки.

Ефективному формуванню готовності до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій майбутніх фахівців соціальної роботи сприятиме вивчення ними, в процесі підготовки, навчальних предметів з галузі безпеки людини та довкілля. Зокрема, це може бути «Безпека життєдіяльності», яка, в сьогоднішній час небезпек і загроз для людини та суспільства, на нашу думку, має бути обов'язковим компонентом освітніх програм, а також вибіркові курси, які розроблені науково-педагогічними працівниками як споріднених спеціальностей так і природничого, технічного спрямування. Так, у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, який є провідним закладом вищої освіти України в галузі безпеки людини (Львівський державний університет, 2022), пропонується широкий перелік відповідних вибіркових дисциплін. Каталог вибіркових дисциплін Університету містить такі курси як «Природні та техногенні загрози», «Теорія катастроф», «Сучасні терористичні загрози», «Цивільний захист», «Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», «Медицина надзвичайних ситуацій», «Психологія кризових ситуацій», «Психопедагогіка безпеки» та ін. Так, курс «Природні та техногенні загрози» знайомить здобувачів з різновидами, загальними закономірностями, специфікою виникнення, ознаками природних та техногенних загроз і розкриває основні заходи стосовно захисту від надзвичайних ситуацій. Обираючи освітній компонент «Цивільний захист» студенти мають можливість оволодіти базовими знаннями з організації захисту населення, майна, довкілля від впливу надзвичайних ситуацій та надання допомоги потерпілим в мирний час і в особливий період. Навчальна дисципліна «Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» допомагає сформувати культуру безпеки життєдіяльності, здійснювати виважені практичні дії в умовах надзвичайних ситуацій, що пов'язані з професійною діяльністю. «Медицина надзвичайних ситуацій» розкриває принципи роботи екстреної медичної служби, правила поведінки

на місці небезпечної події, первинний та вторинний огляд постраждалого та дає навички надання невідкладної домедичної допомоги. Вивчення предмету «Психологія кризових ситуацій» дасть змогу здобувачам освіти з'ясувати особливості психологічних реакцій людей, що перебувають в умовах небезпечної ситуації; поняття, моделі, діагностику посттравматичного стресового розладу; засвоїти особливості надання екстреної психологічної допомоги в екстремальних та кризових ситуаціях. Курс «Психопедагогіка безпеки» знайомить здобувачів освіти з феноменом екстремальних ситуацій, факторами ризику, особливостями поведінки окремих людей та груп в різних типах надзвичайних ситуацій, розкриває особливості професійної діяльності в екстремальних умовах. (Каталог, 2022). Власне застосування комплексного освітнього підходу сприятиме формуванню готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Висновки. Підсумовуючи слід констатувати, що надзвичайні ситуації зумовлюючи низку нега-

тивних соціальних процесів призводять до появи соціальних проблем в різних сферах життєдіяльності суспільства. Фахівці соціальної роботи покликані сприяти подоланню таких проблем на рівні індивіда та громади. Тому, необхідно, щоб здобувачі освіти отримали загальні знання про надзвичайні ситуації, особливості їх перебігу, можливі наслідки, негативні обставини, в які потрапляють потерпілі; оволоділи правилами дій та надання екстреної соціальної допомоги в осередку небезпечної події; отримали навички соціально-психологічної роботи з постраждалими. Підготовка до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій повинна бути комплексною, поєднувати вивчення фахових компонентів освітньої програми з такими, що забезпечують формування компетентностей з галузі безпеки людини та довкілля, ін.

Перспективи наукових досліджень полягають в розробці технологій підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» до професійної практики в умовах надзвичайних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка безпеки. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki> (дата звернення: 16.07.2022).
2. Григоренко Н. В. Соціально-економічний захист населення під час надзвичайних ситуацій. *Теорія та практика державного управління*. 2014. № 3. С. 244–251.
3. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В., Максименко А., Богданов С., Бойко О. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
4. Карагодіна О., Пожидаєва О., Семигіна Т. Практика соціальної роботи в умовах карантинних обмежувальних заходів: швидка оцінка та уроки. *Social work education*. 2020. 7 (4). С. 452–465. doi: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.4.4>.
5. Каталог вибіркових навчальних дисциплін. *Віртуальний університет Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. URL: <http://virt.ldubgd.edu.ua/course/index.php?categoryid=293> (дата звернення: 10.07.2022).
6. Килівник А. М. Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з постраждалими від катастроф і надзвичайних ситуацій». Вінниця, 2019. 34 с.
7. Кодекс цивільного захисту: прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 10.07.2022).
8. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. URL: <https://ldubgd.edu.ua/> (дата звернення: 19.07.2022).

REFERENCES

1. Abetka bezpeky. [Safety alphabet]. *The State Emergency Service of Ukraine*. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki> (Accessed 16.07.2022) [in Ukrainian].
2. Hryhorenko N. V. Sotsialno-ekonomichnyi zakhyst naselennia pid chas nadzvychainykh sytuatsii. [Socio-economic protection of the population during emergency situations]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2014. № 3. pp. 244–251 [in Ukrainian].
3. Gusak N., Chernobrobkina V., Chernobrobkin V., Maksymenko A., Bogdanov S., Boiko O. Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: pidkhid rezyliens. [Psychological Support in conditions of Unordinary Situations: resiliency approach]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy, 2017. 92 p. [in Ukrainian].
4. Karagodina O., Pozhydaieva O., Semigina T. Praktyka sotsialnoi roboty v umovakh karantynnykh obmezhuvalnykh zakhodiv: shvydka otsinka ta uroky [Practice of social work in the conditions of quarantine restrictive measures: rapid appraisal and lessons]. *Social work and education*. 2020. 7 (4): 452–465. doi: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.4.4> [in Ukrainian].
5. Katalog vybirkovykh navchalnykh dystsyplin [Catalog of elective courses]. *Virtual University of Lviv State University of Life Safety*. URL: <https://virt.ldubgd.edu.ua/course/index.php?categoryid=293> (Accessed: 10.07.2022) [in Ukrainian].

6. Kylivnyk A. M. *Metodychni rekomendatsii do vyvchennia navchalnoi dystsypliny «Sotsialna robota z postrazhdalymy vid katastrof i nadzvychainykh sytuatsii»*. [Methodical recommendations for the study of the academic discipline «Social work with victims of disasters and emergencies»]. Vinnytsia, 2019. 34 p.

7. Kodeks tsyvilnoho zakhystu: pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI (2013). [Code of Civil Protection: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.10.2012 № 5403-V]. *Information Bulletin of the Verkhovna Rada*, no. 34-35, article 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (Accessed 10.07.2022). [in Ukrainian].

8. Lviv State University of Life Safety. URL: <https://en.ldubgd.edu.ua/> (Accessed 19.07.2022).